ФОЛІО. ВЕЛИКА КНИГА. СВІТОВА КЛАСИКА

Зиґмунд Фройд

•

ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ. ПО ТОЙ БІК ПРИНЦИПУ ЗАДОВОЛЕННЯ. НЕВДОВОЛЕННЯ КУЛЬТУРОЮ

Харків
«ФОЛІО»

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Спостерігаючи упродовж десятиліття за тим, як зустріли цю працю і яке враження вона справила, я хотів би передувати третьому виданню кількома зауваженнями, спрямованими проти неправильного її розуміння та висунутих до неї нереальних претензій. Насамперед варто підкреслити, що все викладене в цій книжці, базується винятково на щоденному лікарському досвіді, поглибленому результатами науково обґрунтованого психоаналітичного дослідження. Три статті з теорії сексуальності не можуть містити нічого іншого, крім положень, що природно випливають з психоаналізу або підтверджуються ним. Тому абсолютно виключається можливість розширити їх якимось чином до цілої «сексуальної теорії»; і цілком зрозуміло, що вони аж ніяк не стосуються деяких важливих проблем сексуального життя. Не варто відтак думати, що ці пропущені розділи великої теми залишилися невідомими автору або що він надає їм другорядного значення.

Залежність цієї праці від психоаналітичного досвіду, під впливом якого вона написана, позначається не лише на виборі, але й на порядку розміщення матеріалу. Першочергове значення надається момен-

там, які залежать від випадку, а ті, що підкреслюють схильності, відсуваються на задній план, а також, що онтогенетичний розвиток береться до уваги раніше за філогенетичний. В аналізі випадкові переживання відіграють головну роль, він перемагає їх майже без залишку; а схильність проявляється за його спиною як щось таке, що прокинулося завдяки переживанням, але їхнє значення виходить далеко за межі царини психоаналітичної роботи.

Така ж залежність панує й у взаєминах між онто- і філогенезом. Онтогенез можна розглядати як повторення філогенезу, позаяк філогенез не змінюється завдяки новим переживанням. Філогенетичний нахил проявляється за спиною онтогенетичного процесу. Але, по суті, схильність є осадом колишнього переживання роду, до якого приєднуються пізніші переживання окремої істоти у вигляді суми випадкових моментів.

Поряд із повною залежністю від психоаналітичного дослідження маю підкреслити, що характерною ознакою цієї моєї праці є навмисна незалежність від біологічного дослідження. Я старанно уникав запровадження наукових гіпотез із загальної сексуальної біології або з сексуальної біології окремих видів тварин у дослідженні, що дало нам можливість вивчити сексуальну функцію людини за допомогою техніки психоаналізу. Я керувався метою — дізнатися, що можна відкрити засобами психологічного дослідження в царині біології людського сексуального життя; мені вдалося вказати на зв'язки та збіги, які я виявив при цьому дослідженні, але мені не варто було прихо-

вувати від себе ту обставину, що в деяких важливих пунктах психоаналітичне дослідження призвело до висновків і поглядів, що значно відступають від базованих лише на біологічних даних.

У цьому третьому виданні я зробив багато приписок, але не позначав їх, як у попередніх виданнях, особливими позначками. Зараз наукова робота в нашій галузі просувається повільнішими темпами; тим не менш, деякі доповнення цієї праці виявилися потрібними для того, щоб вона не відстала від новітньої психоаналітичної літератури.

Бонн, жовтень 1914 року

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ЧЕТВЕРТОГО ВИДАННЯ

Після того як ущухли бурхливі баталії військового часу, можна із задоволенням зазначити, що зацікавлення психоаналітичними дослідженнями в усьому величезному світі не згасло. Але не всі частини вчення спіткала однакова доля. Суто психологічні положення та відкриття психоаналізу про несвідоме, про конфлікт, що веде до недуги, про витіснення, про вигоду від хвороби, про механізми утворення симптому тощо користуються зростаючим визнанням і беруться до уваги навіть принциповими опонентами. Частина вчення, що межує з біологією, основи

якої викладено в цій невеликій праці, все ще викликає такі ж заперечення і навіть спонукала декого, хто свого часу інтенсивно займався психоаналізом, відійти від нього та виробити нові погляди, завдяки яким роль сексуального моменту в нормальному та хворому душевному житті знову обмежується.

І все ж я не можу зважитися допустити, щоб ця частина психоаналітичного вчення разючіше відрізняється від тієї дійсності, яку ще потрібно відкрити, ніж інша частина. Спогади й усі повторні дослідження кажуть мені, що й ця частина продиктована таким самим ретельним і чужим для упередженості поглядом і пояснення зазначеної дисоціації в суспільному визнанні не становить проблеми. По-перше, описані тут начала сексуального життя людини можуть підтвердити лише такі дослідники, у яких не бракує терпіння та технічної вправності, щоб довести аналіз до перших дитячих років пацієнта. Часто відсутня можливість це зробити, адже лікарська діяльність вимагає швидшого закінчення лікування, а іншим, не лікарям, що практикують психоаналіз, узагалі закритий доступ до цієї галузі, у них немає можливості скласти самостійне враження, позбавлене впливу їхніх особистих антипатій та упереджень. Якби люди зуміли чогось навчитися з безпосереднього спостереження над дітьми, то ці три статті взагалі могли б бути ненаписаними.

Необхідно, однак, надалі пригадати, що багато з того, що складає зміст цієї книги, підкреслення значення сексуального життя в усіх проявах людської діяльності та зроблена тут спроба розширити

поняття сексуальності завжди були наймогутнішими мотивами опору психоаналізу. Виходячи з потреби в повнозвучному гаслі, дійшли навіть до того, що стали торочити про «пансексуалізм» психоаналізу та робити йому безглуздий закид, що він «усе» пояснює сексуальністю. Можна було б дивуватися, якби ми перебували в стані самозабуття афективних моментів, що заплутують і змушують усе забувати. Адже філософ Артур Шопенгауер уже давно вказав людям, наскільки їхні дії та думки зумовлено сексуальними прагненнями у звичному сенсі слова; й увесь світ читачів таким чином мав виявитися нездатним викинути зі своєї голови таку дивовижну вказівку! Що ж стосується «розширення» поняття про сексуальність, що стало необхідним завдяки аналізу дітей і так званих перверсних, то дозволю нагадати всім тим, хто з висоти своєї точки зору з презирством дивиться на психоаналіз, наскільки близько розширена сексуальність психоаналізу збігається з Еросом «божественного» Платона (*С. Нахмансон*. Теорія лібідо Фройда порівняно з вченням про Ерос Платона // Internationale Zeitschrift für ärztiche Psychoanalyse. 1915. С. 111).

Відень, травень 1920 року

І. СЕКСУАЛЬНІ ВІДХИЛЕННЯ

Факт статевої потреби у людини та тварини пояснюють у біології тим, що у них передбачається «статевий потяг». При цьому допускають аналогію з потягом до прийому їжі та голодом. Відповідного слову «голод» позначення немає у повсякденній мові, а наука користується словом «лібідо».

Загальноприйнятий погляд містить цілком певні уявлення про природу та властивості цього статевого потягу. У дитинстві його начебто немає, він з'являється приблизно до часу й у зв'язку з процесами дозрівання, в період змужніння, виявляться у непереборній привабливості, яку одна стать становить для іншої, а його мета полягає в статевому єднанні або хоча б у таких діях, які перебувають на шляху до нього.

Але в нас є підстави вбачати в цих даних дуже викривлене відображення дійсності; якщо погляну-ти на них уважно, то можна знайти безліч помилок, неточностей і поверхневих зауваг.

Запровадимо два терміни: назвемо особу, котра викликає статевий потяг, сексуальним об'єктом,

а дію, на яку цей потяг штовхає, сексуальної метою; в такому випадку достеменний науковий досвід показує, що є численні відхилення щодо обох — як сексуального об'єкта, так і сексуальної мети, і їхнє ставлення до сексуальної норми вимагає детального дослідження.

1. ВІДСТУП ЩОДО СЕКСУАЛЬНОГО ОБ'ЄКТА

Загальноприйнята теорія статевого потягу найбільше відповідає поетичній казочці про поділ людини на дві половинки — чоловіка та жінку, що прагнуть знову поєднатися в коханні, тому вельми несподівано чути, що є чоловіки, сексуальним об'єктом для яких є не жінка, а чоловік, і жінки, для котрих таким об'єктом є не чоловік, а жінка. Таких осіб називають викривленосексуальними, або краще — інвертованими, а сам факт — інверсією. Число таких осіб дуже значне, хоча точно встановити його дуже важко.

A. ІНВЕРСІЯ

Поведінка інвертованих

Ці особи в різних напрямках поводяться по-різному.

а) Вони цілком інвертовані, тобто їхній сексуальний об'єкт може бути лише однієї з ними статі, між тим як особа протилежної статі ніколи не може вважатися у них предметом статевого бажання, а залишає їх холодними або навіть викликає у них статеву відразу. Такі чоловіки завдяки відразі виявляються нездат-

ними практикувати природний статевий акт або при його реалізації не відчувають жодного задоволення.

б) Вони амфігенно інвертовані (психосексуальні гермафродити), тобто їхній сексуальний об'єкт може належати як до однієї з ними, так і до протилежної статі; така інверсія позбавлена характеру винятковості.

в) Вони випадково інвертовані, тобто за певних зовнішніх умов, серед яких на першому місці стоять недоступність нормального статевого об'єкта та наслідування, вони можуть обрати сексуальним об'єктом особу однієї з ними статі й у такому сексуальному акті отримати задоволення.

Інвертовані надалі проявляють різне ставлення у своєму розумінні особливості власного статевого потягу. Деякі з них ставляться до інверсії як до чогось буденного, подібно до того, як нормальний ставиться до прояву свого лібідо, й енергійно відстоюють її рівноправ'я поряд із нормальним. Інші ж обурюються фактом своєї інверсії та відчувають її як хворобливу нав'язливість[1].

Інші варіації стосуються тимчасових стосунків. Або інверсія існує в індивіда з давніх-давен, наскільки вистачає його спогадів, або вона проявилася у нього лише певної миті до або після статевої зрілості[2]. Цей характер зберігається на все життя, або тимчасово зникає, або становить окремий епізод на шляху нормального розвитку. Він може також проявитися в пізньому віці після закінчення тривалого періоду нормальної статевої діяльності. Спостерігалися також періодичні варіації між нормальним та інвертованим сексуаль-

ним об'єктом. Особливо цікаві випадки, в яких лібідо змінюється в сенсі інверсії після того, як був набутий болісний досвід із нормальним сексуальним об'єктом.

Ці різні ряди варіацій загалом існують незалежно один від одного. Щодо крайньої форми, можна завжди стверджувати, що інверсія існувала вже з дуже раннього віку і що ця особа цілком мириться із цією своєю особливістю.

Багато авторів відмовилися б об'єднати в одну групу перелічені тут випадки і вважали б за краще підкреслювати відмінність у межах цієї групи замість властивого всім групам загального; це залежить від їх пріоритетного погляду на інверсію. Однак якими слушними не були б такі поділи, все ж необхідно визнати, що є безліч перехідних ступенів, тому ніби самі по собі напрошуються розміщенню в ряди.

ПОГЛЯД НА ІНВЕРСІЮ

Перша оцінка інверсії виявлена в погляді, що вона є вродженою ознакою нервової дегенерації; це цілком відповідало тому факту, що спостерігачі-лікарі вперше зустрілися з нею у нервовохворих або у осіб, що справляли враження хворих. Ця характеристика містить дві вказівки, які необхідно розглядати одну незалежно від іншої: вродженість і дегенерацію.

Дегенерація

Щодо дегенерації виникає заперечення, яке взагалі стосується недоречного застосування цього слова. Стало звичкою відносити до дегенерації будь-які

хворобливі прояви не безпосередньо травматичного або інфекційного походження. Підрозділ дегенератів, виокремлений Маньяном, дав змогу не виключати застосування поняття дегенерації в найдосконаліших проявах нервової діяльності. За таких умов є можливість спитати, який узагалі сенс і який новий зміст передбачається в оцінці слова «дегенерація». Видається доцільнішим про дегенерацію не згадувати:

1) у випадках, коли немає кількох важких відхилень від норми;

2) у випадках, коли працездатність і життєздатність загалом постраждали не важко[3].

Чимало фактів указують на те, що інвертовані не є дегенератами у цьому справжньому сенсі:

1. Інверсія зустрічається в осіб, у яких не спостерігається жодних інших серйозних відхилень від норми.

2. Також у осіб, працездатність яких не порушена і які вирізняються навіть надвисоким інтелектуальним розвитком та етичною культурою[4].

3. Якщо відійти від лікарського досвіду та поглянути ширше, то в двох напрямках можна зустрітися з фактами, що виключають погляд на інверсію як на ознаку дегенерації:

а) чи потрібно брати до уваги, що у стародавніх народів на вищому щаблі їхнього культурного розвитку інверсія була поширеним явищем, майже інститутом, пов'язаним із важливими функціями;

б) вона була надзвичайно поширена у багатьох диких і примітивних народів, між тим як поняття «дегенерації» застосовується зазвичай до високої

цивілізації (І. Блох). Навіть серед цивілізованих народів Європи клімат і раса мають найбільший вплив на поширення інверсії та на ставлення до неї.

Вродженість

Цілком зрозуміло, що вродженість приписують лише першому, крайньому класові інвертованих, на підставі запевнень цих осіб, що в жоден період життя у них не проявлялося ніяких інших напрямків статевого потягу. Вже сам факт існування двох інших класів важко поєднати з поглядом про вроджений характер інверсії. Тому захисники такої позиції схильні відокремити групу абсолютно інвертованих від усіх інших, що є наслідком відмови від узагальнюючого погляду на інверсію. Інверсія з такої точки зору в деяких випадках має вроджений характер, а в інших — вона могла б розвинутися в інший спосіб.

На противагу цим поглядам існує й інший, згідно з яким інверсія має набутий характер статевого потягу. Погляд цей ґрунтується на такому:

1) у багатьох (а також у повністю) інвертованих можна знайти сексуальне враження, що подіяло в ранньому віці таким чином, що його тривалим наслідком виявилась гомосексуальна схильність;

2) у багатьох інших можна вказати на зовнішні сприятливі та протидіючі впливи життя, що призвели раніше чи пізніше до фіксації інверсії (виняткове перебування в середовищі однакової статі, спільний військовий похід, утримання у в'язниці, небезпеки

гетеросексуального спілкування, целібат, статева недолугість тощо);

3) інверсія може бути припинена за допомогою гіпнотичного навіювання, що було б дивним при вродженому її характері.

З точки зору такої позиції можна взагалі заперечувати безсумнівність можливості вродженої інверсії. Можна заперечити, що докладніші розпитування у випадках, що стосуються вродженої інверсії, ймовірно, також відкрили б переживання в ранньому дитинстві, які визначили напрямок лібідо; ці переживання не збереглися лише у свідомій пам'яті особи, але при відповідному впливі можна викликати й спогад про них. На думку цих авторів, інверсію варто було б вважати частим варіантом статевого потягу, визначеним деякими зовнішніми умовами життя.

Ця, вочевидь, утверджена впевненість втрачає ґрунт при запереченні, що багато людей відчувають, без сумніву, подібні сексуальні впливи (також у ранній юності: спокушання, взаємний онанізм), що не стали внаслідок цього інвертованими або не стали такими назавжди. Таким чином, виникає припущення, що альтернатива — вроджена та набута — або неповна, або не зовсім відповідає наявним при інверсії обставинам.

Пояснення інверсії

Ні твердження, що інверсія вроджена, ні протилежне їй — що вона набувається, не пояснюють суті інверсії. У першому випадку необхідно з'ясувати, що саме в ній вроджене, якщо не брати до уваги поверх-

невого пояснення, що у людини при народженні вже є зв'язок статевого потягу з одним певним сексуальним об'єктом. В іншому випадку виникає запитання, чи достатньо різноманітних випадкових впливів, щоб пояснити виникнення інверсії без того, що в самому індивіді щось не йшло назустріч цим впливам? Заперечення цього останнього моменту, згідно з нашими колишніми висновками, неприпустиме.

Запровадження бісексуальності

Для пояснення можливості сексуальної інверсії з часів Ф. Лідстона, К'єрнана та Шевальє користуються ходом думок, що містить нову суперечність щодо загальноприйнятої думки. Згідно з нею, людина може бути або чоловіком, або жінкою. Але науці відомі випадки, в яких статеві ознаки видаються стертими і через це неможливе визначення початкової статі з погляду анатомії. Геніталії цих осіб поєднують у собі чоловічі та жіночі ознаки (гермафродитизм). У рідкісних випадках обидва статевих апарати розвинені один поряд із іншим (істинний гермафродитизм); найчастіше ж знаходять двояку потворність.

Цікавим в цих відхиленнях є те, що вони несподіваним чином полегшують розуміння ненормального утворення. Певний ступінь анатомічного гермафродитизму належить до норми; у кожного нормально організованого чоловічого або жіночого індивіду є зачатки апарату іншої статі, що збереглися як рудиментарні органи без функції або видозмінилися та перебрали на себе інші функції.

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ
(пер. Є. Тарнавського) **3**
Передмова автора до третього видання 5
Передмова автора до четвертого видання 7
I. Сексуальні відхилення 10
1. Відступ щодо сексуального об'єкта 11
А. Інверсія 11
Погляд на інверсію 13
Б. Тварини та незрілі у статевому відношенні особи як сексуальні об'єкти 22
2. Відступ щодо сексуальної мети 24
А. Перехід за анатомічні межі 25
Б. Фіксації попередніх сексуальних цілей 30
3. Загально про перверсії 35
4. Сексуальний потяг у невротиків 38
II. Інфантильна сексуальність 49
Сексуальна мета інфантильної сексуальності 59
Інфантильне сексуальне дослідження 71
III. Перетворення при статевому дозріванні 86
Інфантильна генітальна організація (доповнення до сексуальної теорії) 128
Примітки 133

ПО ТОЙ БІК ПРИНЦИПУ ЗАДОВОЛЕННЯ
(пер. В. Чайковського) **153**

Я І ВОНО *(пер. В. Чайковського)* 213
І. Свідомість і несвідоме 215
ІІ. Я і Воно 221
ІІІ. Я і Над-Я («Ідеальне Я») 229
IV. Два різновиди первинних потягів 239
V. Залежності Я 246

МАЙБУТНЄ ОДНІЄЇ ІЛЮЗІЇ
(пер. В. Чайковського) 259

НЕВДОВОЛЕННЯ КУЛЬТУРОЮ
(пер. Є. Тарнавського) **313**

ПРО ПСИХОАНАЛІЗ *(пер. Є. Тарнавського)* 391

ПСИХОАНАЛІТИЧНІ ЕТЮДИ *(пер. Є. Тарнавського)* . 449
Характер та анальна еротика 451
Деякі типи характерів
із психоаналітичної практики 457
Опір проти психоаналізу 488
Невроз і психоз 501
Деякі психічні наслідки
анатомічного розходження статей 519
Нотатки про «вічний блокнот» 531

ПСИХОЛОГІЯ МАС ТА АНАЛІЗ ЛЮДСЬКОГО «Я»
(пер. Є. Тарнавського) 543
Вступ 545

II. Опис масової душі у Лебона 547
III. Інші оцінки колективного душевного життя . . 560
IV. Навіювання та лібідо 567
V. Дві штучні маси: церква та військо 572
VI. Подальші завдання та шляхи дослідження 580
VII. Ідентифікація 585
VIII. Закоханість і гіпноз 592
IX. Стадний інстинкт 599
X. Маса та первісна орда 605
XI. Ступінь особистості 613
XII. Доповнення 618

Примітки 631